

1994; Новохатько Л.М. Соціально-економічні і культурні процеси в Україні в контексті національної політики радянської держави (20-ті – сер. 30-х рр. XX ст.). – Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999; Коцур В.П. Соціальні зміни і політичні процеси в Україні в 1920-1930-х рр.: історіографія // Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999; Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К., 1995; Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.). – К., 2000; 2. Хорошун Б.І. Продовольча політика в Україні в 1920-1930 рр. – Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999; 3. Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР. – К., 1996. – С.7; 4. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу. Історико-економічне дослідження. – К., 1997. – С. 268; 5. Там само. – С. 269; 6. Кульчицький С.В. Непівська концепція “кооперативного соціалізму”. – К., 1998. – С.92; 7. Файн Л.Е. Нэповский «эксперимент» над российской кооперацией // Вопросы истории. – 2001, № 7. – С. 36; 8. Калініченко В. В. Вказана праця. – С.270; 9. Хорошун Б.І. Продовольча політика в Україні в 1920-1930-х роках. – Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999. – С.21; 10. Корновенко С.В. Податкова політика радянської влади в українському селі у відбудовний період 1921-1925 рр. // Автореф. дис. канд. істор. наук. – Донецьк, 2000. – С.7; 11. Там само. – С.9; 12. Хорошун Б.І. Вказана праця. – С.23; 13. Кульчицький С.В. Вказана праця. – С.104; 14. Там само; 15. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.) / НАН України: Ін-ст історії України. – К., 1995. – С.178; 16. Кульчицький С.В. Вказана праця. – С.109; 17. Хорошун Б.І. Вказана праця. – С.23; 18. Ганжа О.І. Вказана праця. – С. 75; 19. Саричев В.І. Селянство і Радянська влада в 1925-1929 рр.: проблема взаємовідносин (за матеріалами півдня України) // Автореф. канд. істор. наук. – Дніпропетровськ, 2000. – С.8; 20. Хорошун Б.І. Вказана праця. – С.24; 21. Слотюк П.В. Державна хлібозаготівельна політика на Україні в 1926-1929 рр. // Автореф. дис. канд. істор. наук. – К., 1992. – С.13; 22. Там само. – С.17; 23. Новохатько Л.М. Соціально-економічні і культурні процеси в Україні в контексті національної політики радянської держави (20-ті-сер. 30-х рр. XX ст.). – Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999. – С.33; 24. Файн Л.Е. Вказана праця. – С. 53.

І. І. Ратушняк

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Феномен відновлення після 123-х літ поневолення Польської держави постійно цікавить вчених, публіцистів та значну частку польського населення, яке проживає на території України. Це зумовлено ніби знаковою подібністю “політичних кроків”, які проходили новопосталі Річ Посполита 1918 р. та Україна початку 90-х р. XX ст.

Крім того, унікальний статус західного стратегічного партнера, що відіграє теперішня Польська Республіка для нашої країни, ще більше стимулює до вивчення та дослідження польської минувшини.

Всебічно висвітлити дану проблему, можна лише за умови перегляду наукових здобутків сучасної української історіографії з цього питання. Виходячи з поставленої мети, ми зможемо досить повно з’ясувати ступінь вивчення даної проблематики, продовжити та поглибити вказану проблему.

Питання відновлення та внутрішнього розвитку утвореної Польської держави постійно привертало увагу науковців. Найбільш значними дослідженнями у радянській історіографії є праці О. Ю. Карпенка, П. М. Калениченка, В. П. Колесника, О. Я. Манусевича, В. В. Чугуєва, О. М. Мацка, І. С. Яжборовської.¹ Не вдаючись до детального аналізу кожної з праць, оскільки в даній статті ми переслідуюмо іншу мету, відзначимо, що історіографічна спадщина радянських істориків вагома для нас. Особливо це торкається соціально-економічного становища країни. Але, водночас, дослідження радянських істориків характеризуються одностороннім, суто класовим підходом. Зокрема, постійним наголошуванням, що відродження Польщі відбулось тільки завдяки Жовтневій революції, незважаючи на інші набагато вагоміші причини: завершення Першої світової війни; крах трьох могутніх політичних гравців (Росії, Австро-Угорщини, Німеччини), між якими і були поділені польські землі; сам феномен лідерства Ю. Пілсудського; зацікавленість у відновленні Польщі країн Антанти.

Та особливо актуальною проблема Польщі постала після завоювання Україною своєї незалежності. Дипломатичні аспекти розпаду Австро-Угорщини та утворення “нових країн”, зокрема Польщі, детально аналізуються в монографії та дисертаційному дослідженні доктора історичних наук В. П. Фісанова.² Автор на основі рідкісних архівних матеріалів Австрії, Польщі, Німеччини, Росії мемуарної та публіцистичної літератури простежує еволюцію

американської зовнішньополітичної стратегії й тактики у Центральній та Східній Європі. Особлива увага приділена ролі президента В. Вільсона у виробленні політичного курсу в регіоні. Проаналізовані “чотирнадцять пунктів”, зокрема й пункт під номером “тринадцять”, який передбачав створення незалежної Польської держави. Автором розкриті важливі моменти відносин США з емігрантським оточенням відомих популяризаторів “вільної Польщі” І. Падаревського та Р. Дмовського. Дослідник робить цікаві висновки, що саме завдяки позитивному ставленню США щодо Польщі, країна отримала “смугу визнання” та підтримки, зокрема з боку Франції.

Ключовою працею для нас слугує колективне видання львівських істориків З. Баран та Т. Полещук “Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період”.³ Цінність видання полягає в тому, що автори приводять багаточисельні безпосередні документальні матеріали, які перетворили парламентську республіку на авторитарний режим та інші). Позитив даного видання ще й в тому, що воно дає змогу в логічній послідовності прослідкувати суспільно-політичний розвиток Польщі, та її місце в системі європейських відносин. Зокрема, по-перше, простежити прийняття рішень Паризької мирної конференції щодо Польщі та встановити обставини, які визначали прийняття цих рішень та їх вплив на геополітичну ситуацію в регіоні. По-друге, охарактеризувати процес становлення державних інституцій. По-третє, дізнатись причини, котрі вплинули на встановлення консервативно-авторитарного режиму Ю. Пілсудського 1926 р. По-четверте, пролити світло на національне питання, яке гостро стояло в молодій державі, зокрема стосовно української проблеми. По-п’яте, з’ясувати головні напрямки зовнішньополітичного курсу держави (Польсько-російська війна 1920 р., союз Пілсудського з Петлюрою та інші).

Значним внеском у вивчення польської минувшини й сучасності загалом, на нашу думку, є перша в історичній науці незалежної України фундаментальна книга відомих львівських істориків Л. О. Зашкільняка та М. Г. Крикуна “Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів”.⁴ Книга написана на основі опрацювання багатьох нових джерел та інтерпретаційних здобутків світової наукової літератури. Дослідники подали й всебічну картину історії Другої Речі Посполитої, відвівши їй окремий розділ книги. Основну увагу при створенні праці вони приділили суспільним проявам життя поляків – політичному розвитку, соціальним, економічним і культурним змінам, котрі визначали їхній стан в ту чи іншу історичну епоху.

У тринадцятому розділі “Польська республіка 1918-1939 рр.” увага дослідників зосереджена, в першу чергу, на політичній генезі державотворчих процесів – перші декрети, які проголошували Польщу республікою та призначення начальника держави, вибори до Законодавчого сейму, Закон “Про вищі органи влади Польщі, або “Мала Конституція”. Авторами наголошується, що саме схвалення Малої Конституції відкрило шлях до міжнародного визнання Польщі, “реально відновленої у часі, але ще юридично не зафіксованої країни”.⁵

У зв’язку з цим у праці детально розглядаються головні проблеми молодой держави – питання кодонів на Паризькій мирній конференції, а також національної приналежності суспільства молодой республіки. Саме питанням східного кордону та української меншини приділена особлива увага. Так, науковцями розглядаються дві основні концепції розв’язання відомої “східної політики”: інкорпорацій на, сформована націонал-демократами і федералістська, вироблена Ю. Пілсудським. Обидві концепції, як зазначають автори, обґрунтовували польські претензії на західно-українські землі і відрізнялися між собою лише засобами досягнення мети.

Чільне місце в роботі займає підрозділ, котрий стосується режиму Санації (1926-1935 рр.). В ньому режим Ю. Пілсудського, поданий не ідеалізовано, а ґрунтовно та об’єктивно. Авторі, аналізуючи конституцію 1935 р. подають висновок добі Пілсудського, що саме конституція 1935 р. завершила процес перебудови устрою Польщі на авторитарних засадах. Вона запровадила надзвичайну роль держави і виконавчої влади, а ідея суверенітету народу, яка переважала в тій же першій березневій конституції, була замінена державної

ідеологією, що ґрунтувалася на засадах елітарності влади. І це зближувало Польщу з тоталітарними країнами.⁶

Ключовими для відтворення повної картини політичного розвитку Другої Речі Посполитої мають праці, які стосуються польсько-українських взаємин.⁷ Серед них варто виділити докторську дисертацію О. Я. Красівського, присвячену комплексному аналізу польсько-українських стосунків періоду боротьби за українську державність.⁸ В ній зроблено аналіз політики урядових структур, польських політичних партій та угруповань, а також визначено основні етапи польської політики щодо українського питання.

Належне місце в дисертації посідає аналіз суспільно-політичної ситуації, докладно висвітлено так звану “східну політику” Польщі, спрямовану на інтеграцію Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої. Автор вказує, що події 1918-1921 рр., Ризький договір 1921 р. засвідчив фактичну перемогу Польщі у війні з ЗУНР та інкорпораційної концепції “східної політики”, розробленої Р. Дмовським.⁹

Значним внеском у вивчення даного питання слугує ряд статей, опублікованих в 90-х роках ХХ ст. та на початку ХХІ ст., у наукових збірниках та журналах. Нашу увагу привернули публікації Л. О. Фісанова, О. Ю. Зайцева, З. Баран, В. П. Сергієнка, В. Касіяна, К. Шестакової, Ю. І. Макара.¹¹ Серед них відмітимо ґрунтовну статтю доктора історичних наук, завідувача кафедри міжнародних відносин Чернівецького університету Ю. І. Макара в співпраці з К. Ю. Шестаковою. Публікація безпосередньо зачіпає питання відновлення та місця “молодої” Польщі на міжнародній арені. Автори, підсумовуючи сказане, зазначають, що польське питання набуло активного вектору завдяки російській Лютневій революції та поразці Тимчасового уряду. Саме тому великі держави, зокрема Антанти, підтримали ідею створення незалежної Польщі, хоча реальне ставлення до цього питання виявилось під час роботи на Паризькій мирній конференції у вигляді своєрідного стримувача Німеччини.¹² Вагомим внеском у вивчення проблеми слугують ряд публікацій відомого фахівця з міжвоєнної Польщі Л. М. Алексієвець.¹³ Своєрідним підсумком у дослідженні проблеми стала її монографія, яка побачила світ у 2002 році.¹⁴

Отже, як бачимо, історія Другої Речі Посполитої знайшла відображення у багатьох публікаціях відомих науковців. Ці праці є своєрідним трампліном для подальшої розробки проблеми, відновлення та розвитку Польської держави.

Базовими тут можуть стати нові документи із польських та українських архівів, чимало статистичних даних, законів та постанов парламенту та урядів Другої Речі Посполитої.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О. Ю. Селянські повстання в Польщі в 1932-1933 рр. – К., 1955; Калениченко П. Н. Великий Жовтень і революційний рух в Польщі. – К., 1971; Манусевич О. Я. Ленин и польское рабочее движение. – М., 1971; Чугаев В. В. Деятельность “Красной помощи” в Польше в 1924-1938 годах // Советское славяноведение. – 1976. – №4. – С.24-28; Зуев Ф. Г. Рабочее и национально-освободительное движение в Польше 1917-1939 годах. – М., 1957; Мацко А. Н. Революционная борьба трудящихся в Польше и Западной Белорусии против гнета буржуазии и помещиков. – Минск, 1972; Яжборовская И. С. Идейное развитие польского революционного рабочего движения. – М., 1983.
2. Фісанов В. П. Політика США щодо Австро-Угорщини у роки Першої Світової війни // Автореф. дис. докт. істор. наук. – Чернівці, 1999; Програє суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі у роки Першої Світової війни). – Чернівці, 1999;
3. Баран З., Полещук Т. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період. – Львів, 1999;
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002;
5. Там само. – С.449;
6. Там само. – С.480;
7. Гетьманчук М. П. Українське питання у радянсько-польських відносинах 1920-1939 рр. – Львів, 1998; Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр. – Львів, 1997; Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998; Красівський О. Я. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речі Посполитої // Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999;
8. Красівський О. Я. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речі Посполитої // Автореф. дис. докт. істор. наук. – К., 1999;
9. Там само. – С.17;
10. Там само. – С.18;
11. Фісанов В. П. Політика США в польском вопросе в 1916-1919 годах // Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки: Збірник наукових статей. – Вип.2. – Чернівці, 1993. – С.94-108; Зайцев О. Ю. Представники

українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922-1939 рр.) // УІЖ. – 1993. – №1. – С.72-85; Баран З. Польсько-російські взаємини в оцінці Р. Дмовського // Проблеми слов'янознавства: Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Вип.49. – Львів, 1996. – С.85-87; Сергієнко В. П. Людовські партії і урядова політика уніфікація селянських громадських організацій в Польщі (1927-1929 рр.) // Проблеми слов'янознавства: Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Вип.44. – Львів, 1992. – С.101-110; Касіян В. Паризька мирна конференція 1919 р. та проблема формування українсько-польського кордону: Збірник наукових статей. – Вип.123-124. – Чернівці, 2002. – С.351-359; Макар Ю. І., Шестакова К. Ю. Польське питання в політиці держав Антанти (середина 1917 – початок 1919 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.8. – С.462-472; 12. Макар Ю. І., Шестакова К. Ю. Польське питання в політиці держав Антанти (середина 1917 – початок 1919 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.8. – С.471-472; 13. Алексієв Л. М. Політичний розвиток та еволюція парламентської системи у Польщі в 1918-1939 рр. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2001. – Вип.12. – С.250; Алексієв Л. Історичні передумови відновлення державної незалежності Польщі (1914-1918 рр.). Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2002. – Т.9. – С.20-40; Алексієв Л. Створення та еволюція парламентської системи в Польщі у міжвоєнні роки (1918-1939 рр.). – Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.8. – С.474-485; 14. Алексієв Л. М. Новітня історія Польщі (1918-1939). – К. – Тернопіль, 2002.

М.В. Коннова

РАДЯНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МЕТУ ТА ХАРАКТЕР ІТАЛО-НІМЕЦЬКОЇ УЧАСТІ В ІСПАНСЬКИХ ПОДІЯХ 1936–1939 РР.

Історія іспанської громадянської війни 1936-1939 років належить до числа проблем, що активно і різнобічно розроблялись радянською та зарубіжною історіографією у другій половині ХХ ст. Але попри велику дослідницьку літературу в сучасній іспаністиці залишилось ще чимало питань з історії громадянського конфлікту 1930-х років, які потребують остаточного оцінювання, уточнення та деміфологізації, зокрема це й питання італо-німецької інтервенції. У колі сучасних російських дослідників цієї теми торкаються такі дослідники, як А.А.Красиков, М.В.Новиков, Ю.Є.Рибалкін, але тільки опосередковано, оскільки предметом їх зацікавленості є інші аспекти іспанської війни. Так само серед вітчизняних дослідників О.П.Іваницька не обходить цієї проблеми своєю увагою, хоча ґрунтовно досліджує феномен франкізму в цілому й особу каудильйо Франко, зокрема.

Завданням даного дослідження є аналіз як радянської історіографічної спадщини, так і напрацювань зарубіжних іспаністів, а також огляд сучасних історичних поглядів та концепцій щодо причин, мотивів втручання тоталітарних держав у громадянський конфлікт на Піренейх напередодні другої світової війни.

Упродовж десятиріч марксистська історична наука відстоювала концепцію прямої й безпосередньої участі генеральних штабів Італії та Німеччини у підготовці путчу іспанських військових та фашистів з метою встановлення на Піренейх фашистського режиму.¹ Це одна з так званих, за висловом американського іспаніста Г.Джексона, „чорних легенд”, яких чимало виникло як в ході іспанської війни, так і після неї.² Дана інтерпретація, що мала винятково політико-ідеологічне підґрунтя, домінувала у радянській історіографії практично до розпаду СРСР. До речі, вона й досі подає ознаки життя на пострадянських теренах. Так, у своєму сучасному й новаторському дослідженні російський історик Ю.Є.Рибалкін припустився тієї ж самої помилки, повторюючи радянську тезу про пряму причетність Італії та Німеччини у підготовці путчу 17-18 липня 1936 року в Іспанії.³ Автор повторює своїх попередників і вважає, що заколот і інтервенція проти Республіки не були випадковістю, оскільки фашистська партія „Іспанська Фаланга”, реакційна вояччина країни готувалися до путчу генеральними штабами Німеччини та Італії. Творцями цієї концепції були радянсько-комінтернівське керівництво та народнофронтівські політичні сили Заходу. Аналіз нових архівних матеріалів у збірниках „Комінтерн і громадянська війна в Іспанії. Документи” та „Війна і революція в Іспанії. 1936-1939” засвідчують, що версія про фашистський характер